

Lze interpretaci navrátit institutu opatrovnictví jeho skutečný soukromoprávní účel?*

Zdeňka Králíčková, Eva Večerková**

1. ÚVOD

Českou civilistiku trápí mnoho problémů.

Teorie i praxe si často klade otázky týkající se interpretace tradičních pojmů ve vazbě na nové jevy a instituty. Občanský zákoník z počátku šedesátých let minulého století, který byl budován na jiných principech a měl jiný účel než by měl občanský zákoník z pera zákonodárce na počátku nového milénia, situaci neulehčuje.

V obecné rovině nebývá běžně zpochybňováno, že by občanský zákoník měl být interpretován a aplikován v duchu změněných politických, hospodářských a mezinárodních podmínek a že by měl být chápán jako vpravdě základní pramen soukromého práva a že by při interpretaci a aplikaci jeho norem měla být důsledně respektována parémie „*vše je dovoleno, co není výslovně zakázáno*“.¹

Jde-li však o jednotlivé soukromoprávní instituty občanského zákoníku (dále též ObčZ), ne vždy jsou teorií a praxí jako soukromoprávní vnímány. To má za následek skutečnost, že jsou hledány problémy a překážky, pro které *nelze* vybrané instituty upravené občanským zákoníkem v soukromoprávní sféře plně využívat.

Mnoho sporných otázek bylo – a je – pokládáno v souvislosti s *právníckými osobami*.² Odborná veřejnost například dlouho diskutovala na téma, zda je možné právníckou osobu považovat za *osobu blízkou*.³ Diskuse není dodnes uspokojivě uzavřena, ačkoli účelovým výkladem lze nepochybně dospět z přesvědčivému závěru, že ano. Podobnou debatu dále vyvolává

problematika ustanovení *hmotněprávního opatrovníka* právnícké osobě. Máme za to, že na věc lze pohlížet obdobně.

Následující řádky budou věnovány argumentům podporujícím stanovisko, že jakékoli osobě v právním smyslu lze ustanovit *hmotněprávního opatrovníka* podle § 29 občanského zákoníku,⁴ – samozřejmě, pokud to *lex specialis* výslovně nevyloučí, případně pokud to nevyplyne z principů, na kterých je zvláštní zákon budován.

2. OBECNĚ O PRÁVNICKÝCH OSOBÁCH A O PŘÍMÉ TVORBĚ PROJEVU JEJICH VŮLE

Právnícké osoby představují do značné míry umělou právní konstrukci a z tohoto důvodu musí být právem vytvořen způsob jejich jednání jako subjektů práva vůči třetím osobám. Existují více či méně sofistikované mechanismy umožňující, aby právnícká osoba byla schopna jako celek formulovat a následně také projevit svoji vůli.

Jak se podává z učebnice občanského práva, způsobilost k právním úkonům vyřešilo české soukromé právo u právníckých osob tak, že právnícká osoba sama činí své právní úkony s využitím *statutárního orgánu*. Činí-li jménem právnícké osoby právní úkon její statutární orgán, považuje se tento úkon za osobní jednání právnícké osoby.⁵ Autoři takto reagují na text občanského zákoníku poplatný *jiné doktríně*, než té, na které má být budován nový občanský zákoník.⁶

* Spoluautorka děkuje za cenné připomínky profesorům Janu Hurdíkovi a Ivu Telcovi.

** doc. JUDr. Zdeňka Králíčková, Ph.D., Katedra občanského práva Právnické fakulty Masarykovy univerzity, Brno
JUDr. Eva Večerková, Ph.D., Katedra obchodního práva Právnické fakulty Masarykovy univerzity, Brno

¹ Viz dílo HURDÍK, J.: *Zásady soukromého práva*. Brno: Masarykova univerzita, 1998, s. 54 a násl.

² K problematice právníckých osob srov. zejména teoretické práce JANA HURDÍKA a IVO TELCE, zejména díla HURDÍK, J.: *Právnícké osoby a jejich typologie*. Praha: C. H. Beck, 2003, a TELEČ, I.: *Spolkové právo*. Praha: C. H. Beck, 1998, a rozsáhlou literaturu tam citovanou.

³ K výkladu institutu osoby blízké srov. ŠVESTKA, J., JEHLIČKA, O., ŠKÁROVÁ, M., SPÁČIL, J. A KOL.: *Občanský zákoník. Komentář*. 10. vydání. Praha: C. H. Beck, 2006, s. 448 a násl. a judikaturu tam citovanou.

⁴ K tomu srov. výklad z pera JIŘÍHO ŠVESTKY v díle ŠVESTKA, J., JEHLIČKA, O., ŠKÁROVÁ, M., SPÁČIL, J. A KOL.: *Občanský zákoník. op. cit.*, s. 217. Zde se uvádí, že „*Výjimečně může být ustanoven opatrovník podle § 29 ObčZ i právnícké osobě. ...*“

⁵ Viz dílo KNAPPOVÁ, M., ŠVESTKA, J., DVOŘÁK, J. A KOL.: *Občanské právo hmotné*. 4., aktualizované a doplněné vydání. Praha: ASPI, 2005, Sv. I, s. 223 a násl.

⁶ Srov. ELIÁŠ, K., ZUKLÍNOVÁ, M.: *Principy a východiska nového kodexu soukromého práva*. Praha: Linde, 2001.

Podle § 20 odst. 1 ObčZ činí právní úkony právnické osoby ve všech věcech ti, kteří k tomu jsou oprávněni smlouvou o zřízení právnické osoby, zakládací listinou nebo zákonem (statutární orgán). Obdobně, podle § 13 odst. 1 věty druhé obchodního zákoníku (dále též ObchZ) právnická osoba jedná statutárním orgánem.

Přímým jednáním právnické osoby je tak – jak bylo uvedeno výše – *jednání jejího statutárního orgánu*. Z tohoto důvodu lze považovat za nešvar (v praxi však poměrně rozšířený, způsobený vlivem doktríny, na základě které byl budován hospodářský zákoník), že jsou členové statutárních orgánů označovány jako zástupci. Příkladem může být „*společnost ABC, s. r. o., zastoupená svým jednatelem Janem Novákem*“. Jde samozřejmě o banální pochybení formálního rázu, které nezpochybnuje platnost jinak bezvadných projevů (nesprávně označeného) statutárního orgánu. Přesná terminologie, kterou do praxe doporučujeme,⁷ ovšem odráží důležitou skutečnost, že jednání statutárním orgánem je osobním jednáním právnické osoby a nikoliv jednáním v zastoupení.

3. O NEPŘÍMÉ TVORBĚ PROJEVU VŮLE PRÁVNICKÝCH OSOB

Právnická osoba nejedná jen svým statutárním orgánem. Může jednat na základě *zastoupení*, které vzniká buď *na základě zákona* nebo *rozhodnutím státního orgánu*.⁸ Termín „*zákonné zastoupení*“, použitý v platném občanském zákoníku, je zcela nepodařenou legislativní zkratkou, jež není přesná a může činit interpretační potíže (srov. ustanovení § 23 ObčZ). Ve všech případech se, nicméně při zachování dalších zákonných předpokladů, přičítají právní následky jednání konkrétních fyzických osob právnické osobě samotné. Jedná se tedy o *zastoupení přímé*.⁹

Jde-li o *zastoupení ex lege*, situace je výslovně a poměrně přesně řešena jak občanským zákoníkem, tak obchodním zákoníkem, jakož i jinými prameny soukromého práva, zákon o rodině nevyjímaje.

Podle § 20 odst. 2 ObčZ mohou za *právnickou osobu* činit právní úkony i jiní její zaměstnanci nebo členové, pokud je to stanoveno ve vnitřních předpisech právnické osoby nebo je to vzhledem k jejich pracovnímu zařazení obvyklé. Podobně, podle § 13 odst. 1 věty druhé ObchZ za právnickou osobu jedná její zástupce. V praxi představují patrně nejpočetnější skupinu *zástupců* ty osoby, které byly při provozování podniku pověřeny určitou činností. Podle § 15 odst. 1 ObchZ

„*kdo byl při provozování podniku pověřen určitou činností, je zmocněn ke všem úkonům, k nimž při této činnosti obvykle dochází*“. Samotná pozice jednající osoby (může jít např. o zaměstnance společnosti či o pověřenou osobu) obvykle vzniká na základě smlouvy. Zástupce zde vystupuje a jedná v postavení zastoupené právnické osoby a jeho právní úkony učiněné v rámci zákonného zastoupení mají podobné právní účinky, jako kdyby je učinila sama obchodní společnost prostřednictvím svého statutárního orgánu. Podobnost má ovšem své meze. Rozdíly jsou samozřejmě v kvalitě jednání. Tím, že jednání statutárního orgánu není jednáním zástupce, nemůže dojít k překročení jednacích oprávnění, které je naopak myslitelné u každého zástupce.

V této souvislosti se v praxi často klade otázka, do jaké míry může společnost limitovat rizika toho, že zástupce učiní pro podnikatele nevýhodné úkony vůči třetím osobám. Tuto otázku nelze uzavřít jinak, než tím, že nebezpečí lze předejít pouze vhodným výběrem osob a činností, kterými společnost tyto zástupce pověří.

Uvedené naznačuje i rozhodnutí Nejvyššího soudu ze dne 14. 3. 2002, sp. zn. 29 Cdo 2074/2000.¹⁰ Z něj plyne, že „*jednatelské oprávnění vyplývající z ustanovení § 15 ObchZ není založeno na určení příslušných úkonů ve vnitřních organizačních předpisech, nýbrž na pověření určitou činností při provozu podniku a na obvyklosti právních úkonů, k nimž při této činnosti dochází, přičemž jejichž obvyklost je třeba posuzovat objektivně, nezávisle na případném vymezení ve vnitropodnikových normách*“. Znamená to, že o rozsahu jednacích oprávnění nerozhoduje sama společnost, ale vnější objektivní okolnosti, na které má společnost obvykle minimální vliv (žádná ze společností patrně nebude mít „*dominanci*“ při určení obvyklosti jednání pověřených osob). Velký význam zde bude hrát judikatura, která může odrážet vývoj v pojmání obvyklosti příslušných úkonů pověřených osob v obchodní praxi.

Novela obchodního zákoníku, publikovaná pod č. 370/2000 Sb., doplnila do § 15 ObchZ druhý odstavce tohoto znění: „*Překročil-li zástupce podnikatele zmocnění podle odstavce 1, je takovým jednáním podnikatel vázán, jen jestliže o překročení třetí osoba nevěděla a s přihlédnutím ke všem okolnostem případu vědět nemohla*“. Uvedenou změnu považujeme za velmi vhodnou. Umožňuje totiž soudu v případném sporu použít více subjektivní měřítko a zohlednit konkrétní okolnosti případu.

⁷ Do praxe tak lze doporučit znění „*společnosti ABC, s. r. o., jednajících svým jednatelem Janem Novákem*“.

⁸ Samozřejmě, jak fyzická, tak právnická osoba může být zastoupena také na základě smlouvy. Tuto problematiku ponecháváme stranou.

⁹ Jen na okraj: máme zato, že zastoupení je pouze přímé. Nepřímé zastoupení není zastoupením, nýbrž komisí.

¹⁰ Publikováno v Soudní judikatuře, č. 4, 2002, pod označením SJ 68/2002. K tomu srov. předchozí poznámku konstatující, že zastoupení je pojmově pouze přímé.

I v těch situacích, kdy zástupce vybočil z rámce obvyklosti dané § 15 odst. 1 ObchZ, bude možno takové jednání považovat za řádné jednání zastoupeného podnikatele, pokud o takovém překročení třetí osoba nevěděla či vědět nemohla. Zákon zde ale podle nás nechrání neznalost rámce „obvyklosti“, v němž se může zákonný zástupce dle § 15 ObchZ pohybovat. Umožňuje „pouze“ reagovat na ty případy, kdy se třetí osoba může oprávněně domnívat, že ono vybočení z rámce obvyklosti je např. podnikatelem *ex ante* aprobováno (typicky na základě konkludentního jednání či podle zavedené praxe stran). Objektivní kritérium – dané charakterem činnosti a obvyklostí úkonů, které se s ní pojí – tak nemusí být rozhodující, pokud třetí osoba o překročení nevěděla, resp. vědět nemohla.

Dalším zástupcem, jehož oprávnění k reprezentaci podnikatele není založeno dohodou, nýbrž přímo zákonem, je *osoba jednající v provozovně podnikatele (tzv. krámský inštitutor)*.¹¹ Podle § 16 ObchZ podnikatele zavazuje i jednání jiné osoby v jeho provozovně, nemohla-li třetí osoba vědět, že jednající k tomu není oprávněn. Pokud tedy v prostoru, v němž je uskutečňována podnikatelská činnost společnosti (srov. § 7 odst. 3 ObchZ), vystupuje jakákoliv osoba jménem společnosti, zákon takové jednání pojímá jako jednání společnosti. Dovedeno *ad absurdum*, může být takovým zástupcem i zloděj, který se právě vloupl do provozovny a duchapřítomně začne obsluhovat zákazníky. Podmínkou přičitatelnosti jeho jednání podnikateli ovšem je, že třetí osoba nemohla vědět, že jednající jedná bez oprávnění. Rozsah jednacích pravomocí není třeba nijak přeceňovat, půjde zpravidla o úkony obvyklé v rámci provozovny. Pomocí úkonů *tzv. krámského insistora* tak stěžejí bude možno zhojit nedostatky projevů vůle, které svým významem překračují běžný rozsah operací v rámci provozovny.

Předmětem polemiky bývá někdy vztah mezi ustanovením § 15 a § 16 ObchZ. Dobře demonstrovat to lze na následujícím případě: Podnikatel zaměstná uklízečku pro úklid své provozovny – maloobchodu potravin. Rozsah jednacích pravomocí uklízečky směrem navenek bude s ohledem na ustanovení § 15 ObchZ dosti mízivý. Pokud vůbec připustíme její jednání vůči třetím osobám, půjde maximálně o nákup čistících prostředků apod. Jestliže se tedy tato uklízečka ujme na základě své vlastní iniciativy prodeje zboží v provozovně, bude podle našeho názoru podnikatele zavazovat jakožto zástupce dle § 16 a nikoliv dle § 15 ObchZ. Podnikatel se přitom nemůže bránit s argumentací, že uklízečka překročila meze svého oprávnění dle § 15 ObchZ. Rozhodující je skutečnost, že k jednání došlo v rámci provozovny.

V tomto ohledu tedy není třeba přeceňovat dikci § 16 ObchZ, podle něhož zavazuje podnikatele i jednání „jiné“ osoby. Interpretace, že se citované ustanovení

vztahuje pouze na případy, kdy v provozovně jednají jiné osoby (tj. jiné než prokurista, pověřené osoby dle § 15 apod.), je v rozporu s účelem citovaného předpisu, kterým je ochrana dobré víry třetích osob v jednacím oprávnění osob pohybujících se v provozovně. Je tedy irelevantní, zda jednající osoby mají i jiné pozice v rámci podnikatelského provozu.

Pokud však jde o *zastoupení na základě rozhodnutí státního orgánu*, je situace složitější. Zásadní interpretací a aplikační problémy plynou především ze skutečnosti, že ObčZ je poplatný době svého vzniku a klíčové novely přijaté po roce 1989 této problematice nevěnovaly příliš mnoho pozornosti. Pokud bychom se omezili pouze na výklad z doby vzniku a adorační občanského zákoníku, bylo by snadné uzavřít, že *ustanoveného zástupce v podobě opatrovníka* může soud ustanovit pouze fyzické osobě. Nicméně, máme za to, že situace je složitější a zaslouží si dalšího zkoumání.

4. OBECNĚ O OPATROVNÍCÍCH

Hmotněprávní opatrovnictví je v obecné rovině v občanském zákoníku upraveno v souvislosti se *zastoupením ex offio*. Zákon stanoví, že pokud nejsou fyzické osoby způsobilé k právním úkonům, jednají za ně jejich *zákonní zástupci*, což jsou *soudem ustanovení opatrovníci* v případě nesvéprávných osob nebo *ex lege rodiče* v případě nezletilých dětí¹² (srov. § 26 a násl. ObčZ).

Je nepochybné, že opatrovník může být ustanoven *fyzické osobě*, a to nemá-li způsobilost k právním úkonům v plném rozsahu z důvodu omezení nebo zbavení (srov. § 27 odst. 2 ObčZ). Jelikož z povahy věci i za pomoci jazykového výkladu předmětného ustanovení vyplývá, že se omezení způsobilosti k právním úkonům může týkat pouze lidí, nelze jej ani rozšiřujícím výkladem, ani výkladem účeloslovným vztáhnout na osoby právnické.

Jde-li však o ustanovení § 29 ObčZ, je situace jiná. Z tohoto ustanovení plyne, že soud může ustanovit opatrovníka také *tomu*, jehož pobyt není znám, jestliže je to třeba k *ochraně jeho zájmů*, vyžaduje-li to veřejný zájem nebo jestliže je to třeba z jiného vážného důvodu.

Jednoduchým *jazykovým výkladem* tak můžeme dospět k poměrně jednoduchému závěru, že opatrovníka lze ustanovit nikoli jen fyzické osobě, ale *komukoli*, tedy i *osobě právnické*.

Zamyslíme-li se nad *účelem institutu opatrovnictví*, nezbude než konstatovat, že opatrovnictví slouží k *ochraně práv a právem chráněných zájmů osob v právním smyslu*, které toho potřebují samy o sobě, resp. aby byly chráněny jiné osoby před konáním, případně nekonáním dotčených osob. Jedná se o institut,

¹¹ HELLER. J. Krámský inštitutor, Právník č. 1/1895, s. 19.

¹² Problematiku poručenství, upravenou v zákoně o rodině, ponecháváme stranou.

kteřý by měl být interpretován a aplikován v souladu s cílem soukromého práva, kterým je dosažení, udržení a zajištění rovnováhy v soukromoprávních poměrech a v duchu jedné z klíčových zásad soukromého práva, zásady ochrany slabšího subjektu.¹³ Právnícké osoby by neměly být z principu ponechávány stranou.

Vzhledem k tomu, že výše uvedené stanovisko není odbornou veřejností přijímáno bez výhrad, uvádíme níže další podpůrné argumenty. Důvodem je skutečnost, že možnost ustanovení hmotněprávního opatrovníka podle § 29 ObčZ je fakultativní a je závislé jen na vyhodnocení soudu. Jedná se tedy o soudcovské právo v pravém slova smyslu.

5. LZE USTANOVIT OPATROVNÍKA PRÁVNICKÉ OSOBĚ? ARGUMENTY „PRO“

Jak již bylo řečeno, podle ustanovení § 29 ObčZ je možné, aby soud ustanovil opatrovníka kromě jiného i té osobě, u níž je to třeba k ochraně jejích zájmů, nebo vyžaduje-li to veřejný zájem, příp. je-li takový postup potřebný z jiného vážného důvodu. Jiné osobě (jiné než té, jejíž pobyt není znám)¹⁴ může soud ustanovit opatrovníka za týchž podmínek, tj. jestliže je to třeba k ochraně jejích zájmů nebo vyžaduje-li to veřejný zájem, a to pokud je to třeba z jiného vážného důvodu.

Ve starší odborné literatuře se běžně nesetkáváme s diskusí nad otázkou, zda onou osobou, které může být určen opatrovník, může být i osoba právnická. To je zcela pochopitelné, neboť v minulosti mohly stěžejší vyvstat situace, že by právnická osoba vyžadovala ustanovení opatrovníka. Především proto, že termín právnická osoba socialistický občanský zákoník nepoužíval. Jak již bylo řečeno, převratový zákonodárce této problematice příliš pozornosti nevěnoval.¹⁵ S přijetím obchodního zákoníku byla do značné míry modifikována ustanovení o zastoupení podnikatelů. Ustanovení § 29 ObčZ však zůstalo nedotčeno. Obchodní zákoník v tomto směru nemá vzhledem k podnikatelům žádnou zvláštní úpravu a uplatní se tedy úprava obecná v občanském zákoníku.

Na rozdíl od starší literatury, po roce 1990 se v literatuře úvahy o možnosti ustavení opatrovníka právnické osobě objevují. Zjišťujeme, že zcela převažuje závěr

o přípustnosti možnosti ustavení hmotněprávního opatrovníka právnické osobě, tj. i obchodní společnosti.¹⁶ Nicméně, jsou i názory jiné.¹⁷

Rovněž návrh nového občanského zákoníku počítá do budoucna s možností, že právnické osobě bude ustanoven opatrovník, a to ve všech případech, kdy právnická osoba nemá ustanoven „statutární orgán, anebo neobsadí-li jej bez zbytečného odkladu dostatečným počtem členů“.¹⁸ Jen na okraj, věcný záměr v této věci nebyl zpochybňován.

Vzhledem k tomu, že výše uvedené souhlasné závěry nejsou blíže odůvodněny a v podstatě se omezují na autoritativní konstatování (dané patrně samozřejmostí takového náhledu), pokusíme se dále formulovat některé argumenty v jejich prospěch, neboť je považujeme za správné.

Především je třeba vzít v úvahu povahu soukromého práva. Jak již bylo uvedeno, je ovládána *parémií* „*vše je dovoleno, co není výslovně zakázáno*“. Občanský zákoník je třeba považovat za základní pramen soukromého práva, za *lex generalis* vůči jiným, zvláštěním pramenům, za zákon upravující poměry osob v právním smyslu, tedy subjektů soukromého práva, fyzických a právnických osob, které mají rovné postavení. V soukromém právu není možné bezdůvodně činit rozdíly mezi fyzickými a právnickými osobami, není možné klást překážky a stanovovat limity bez věcného opodstatnění.

Pro závěr o přípustnosti určení hmotněprávního opatrovníka lze předně *argumentovat systematickou* právní úpravou obsaženou v občanském zákoníku. *Zastoupení*, zákonné, úřední i smluvní, je upraveno v jeho části první nazvané *obecná ustanovení*. V této části jsou zakotvena, mimo jiné, statusová práva fyzických a právnických osob (srov. § 7 a násl., a 18 a násl. ObčZ), na která navazuje zastoupení. Poté následuje úprava právních úkonů a také úprava procesu uzavírání smluv (srov. § 43 a násl. ObčZ), vymezení základních pojmů (srov. § 115 a násl. ObčZ). Je na místě pochybovat, že například smluvní právo, pravidla pro počítání času a institut osob blízkých je jen pro fyzické osoby?

Jsme si vědomi skutečnosti, že argumentu o systematické lze mnohé vytýkat. Důvodem je sám občanský zákoník, jak již bylo řečeno, poplatný době svého vzniku, mnohokrát novelizovaný, a to zcela nesystematicky. I věda občanského práva vnímá problematičnost

¹³ K tomu viz HURDÍK, J.: Zásady soukromého práva. Op. cit., s. 11, s. 45.

¹⁴ Dodejme jen, že u právnické osoby je pobyt vždy znám. Srov. fikci doručování do sídla.

¹⁵ Srov. velmi důkladnou úpravu opatrovnictví v ABGB (sic!).

¹⁶ Srov. FOREJT, A.: Obchodní společnosti. Praha: Prospektrum, 1992, s. 33; ELIÁŠ, K.: Obchodní společnosti. 1. vydání. Praha: C. H. Beck, 1994, s. 91; DVOŘÁK, T.: Akciová společnost a Evropská společnost. 1. vyd., Praha: ASPI, 2005.

¹⁷ Tak PELIKÁNOVÁ, I., PELIKÁN R.: Lze ustanovit hmotněprávního opatrovníka akciové společnosti? Právní rozhledy, 2007, č. 16, s. 601 a násl.

¹⁸ K tomu srov. paragrafové znění návrhu nového občanského zákoníku na serveru www.justice.cz ze dne 20. 9. 2007.

této věci. Diferencuje pak mezi systémem občanského práva a systematikou občanského zákoníku.¹⁹ Proto máme zato, že systém by měl ustoupit hledisku *doslovného výkladu*, tak jak byl předestřen výše (srov. díky „*Soud může ustanovit opatrovníka také tomu ...*“, tedy komukoli, viz § 29 ObčZ) a zejména *výkladu účelostovnému*.

Je třeba si položit otázku, k čemu slouží opatrovník. Jak již bylo naznačeno výše, obecně nepochybně k tomu, aby chránil osobní i majetkové zájmy těch, kteří tak nemohou činit v plném rozsahu sami, ať už ze subjektivních, vážných či méně závažných důvodů, anebo z objektivních příčin, a tím v podstatě i zájmy třetích osob a nepochybně veřejný zájem. U fyzických osob jde například o to, aby osoba stížená duševní poruchou nemohla utrpět újmu na základě vlastního jednání (například uzavřením nevýhodné smlouvy), a jde-li o třetí osoby, aby byla chráněna jejich dobrá víra a právní jistota.

Obecně lze konstatovat, že institut opatrovnictví by měl být pojímán široce. Neměl by být zužován jen na osoby fyzické, a to zejména z toho důvodu, že jsme si na to zvykli a jiný pohled neznáme.²⁰ Má-li být občanský zákoník skutečným základem soukromého práva, musí být jeho instituty chápány jako komplexní. Chybí-li v občanském zákoníku výslovná úprava opatrovnictví pro právnické osoby, nelze než uzavřít, že tento problém lze vyřešit parafrází výše uvedené *parémie*, že „*není-li zmínky, natož výslovného zákazu, je ustanovení opatrovníka právnické osobě dovoleno.*“ Není rozhodné, zda jde o nadaci nebo o obecně prospěšnou společnost (ústav) či o obchodní společnost, samozřejmě pokud zvláštní předpis nestanoví něco jiného.²¹

Máme za to, že tento přístup k věci by vyřešil mnohé problémy vznikající v praxi.

6. MOŽNÉ PATOVÉ SITUACE ŘEŠITELNÉ PROSTŘEDNICTVÍM OPATROVNÍKA

Příkladem svízelných situací může být stav, kdy u nadací, nadačních fondů a u obecně prospěšných společností zemřou bez právních nástupců zakladatelé, v jejichž dispozici je ustanovení statutárního orgánu. V těchto – byť výjimečných – případech je nepochybně místo pro úředního opatrovníka.

Ačkoli *jednání statutárního orgánu* jménem právnické osoby *není zastoupením*, v souladu s judikaturou

(R 37/00) a odbornou literaturou²² lze konstatovat, že nelze připustit, aby jménem právnické osoby jako její statutární orgán jednal ten, jehož zájmy jsou v rozporu se zájmy právnické osoby. Také je možné souhlasit s názorem, že nemá-li právnická osoba statutární orgán způsobilý jednat, ustanoví jí soud opatrovníka, a to na základě analogického použití ustanovení § 22 odst. 2 ObčZ. Jedná se pak o *zastoupení* na základě soudního rozhodnutí.

Dále lze poukázat na situace u osobních obchodních společností, typicky u malé veřejné obchodní společnosti bez zaměstnanců a stanovených zástupců, kde si lze bez obtíží představit, že společníci jako fyzické osoby naplní předpoklady ustanovení pro opatrovníka dle § 29 ObčZ (např. oba budou nezvěstní). Tím se s trochou nadsázky ve stejném postavení ocitne i „jejich“ veřejná obchodní společnost. Odmítnout možnost ustanovení hmotněprávního opatrovníka takto „osiřelé“ společnosti se nejeví jako rozumné, vždyť může jít o přechodný stav, který lze vhodně a účelně překlenout právě určením dočasného opatrovníka. Podle našeho názoru pak nelze argumentovat tím, že obchodní zákoník má nástroje, jak zakročit proti společnosti, která nevyvíjí žádnou aktivitu či která má obtíže se svou reprezentací a formováním své vůle. Tak např. podle § 68 odst. 6 písm. a) ObchZ soud sice může na návrh státního orgánu nebo osoby, která osvědčí právní zájem, rozhodnout o zrušení společnosti a její likvidaci, jestliže v uplynulých dvou letech se nekonala valná hromada nebo v uplynulém roce nebyly zvoleny orgány společnosti, kterým skončilo nebo jejichž všem členům skončilo funkční období před více než jedním rokem, anebo společnost pod dobu delší než dva roky neprovozuje žádnou činnost. A totéž také přichází v úvahu v situaci, kdy společnost nemůže vykonávat činnost pro nepřekonatelné rozpory mezi společníky. Uvedené zrušení společnosti pro nečinnost však neřeší naléhavé a přitom pouze dočasné situace – např. výše uvedený případ veřejné obchodní společnosti s nezvěstnými společníky. Pro většinu situací, které by bylo možno řešit v rámci dočasného opatrovnictví, představuje navíc zbytečně tvrdý (likvidační) zásah do života společnosti. Náš kladný závěr o přípustnosti ustanovení hmotněprávního opatrovníka by měl přitom platit obecně, a to pro všechny druhy obchodních společností. Argumentovat tím, že např. u kapitálových obchodních společností je tomu jinak, neboť disponují sofistikovanější vnitřní strukturou a mají efektivní mechanismy např. pro

¹⁹ Viz FIALA, J. a kol.: *Občanské právo hmotné*. 3. vyd. Brno: Masarykova univerzita, 2002, s. 13 a násl.

²⁰ Už dávno neplatí, že „*občanský zákoník je pro občany*“.

²¹ Stranou ponecháváme procesní opatrovnictví upravené ve více ustanoveních obchodního zákoníku – srov. např. § 131 odst. 6 či § 183 odst. 1 ObchZ – jejichž cílem je předcházet střetu zájmů v řízení o neplatnost usnesení valné hromady. V uvedených případech je řešeno obligatorní opatrovnictví procesněprávního charakteru, které v praxi nepůsobí větší výkladové problémy.

²² Citováno dle díla označeného v poznámce č. 5, str. 224.

řešení absence fyzické osoby ve struktuře společnosti, nepovažujeme za systémové. Je skutečností, že např. u akciové společnosti²³ máme díky ustanovení § 194 odst. 2 ObchZ²⁴ k dispozici efektivní zábrany proti vzniku situací, které by opravňovaly ustanovení opatrovníka v případě absentujícího člena statutárního orgánu. K situaci, která byla příkladem u výše uvedené veřejné obchodní společnosti, by tak ve skutečnosti asi nikdy dojít nemělo. Naplnění předpokladů stanovených v § 29 ObčZ tím ale v žádném případě není *pro futuro* vyloučeno, ty jsou totiž formulovány daleko obecněji a záleží na úvaze soudu. Bylo by jisté možné argumentovat tím, že je věcí obchodní společnosti, aby k situaci, kterou předpokládá ustanovení § 29 ObčZ nedošlo. Společnost by skutečně měla projevit dostatek životaschopnosti a vůle k tomu, aby svůj zájem dostatečně projevila a chránila sama a nebylo jí třeba rozhodnutím soudu určit dočasnýho zástupce. S tím lze v zásadě souhlasit. V rámci právní úpravy např. kapitálových společností také existuje řada mechanismů, které do značné míry předchází tomu, aby vůle společníků nebyla přetavena do projevu společnosti. Skutečnost, že u akciové společnosti je spolehlivá prevence např. proti neobsazenému představenstvu (srov. znovu § 194 odst. 2 ObchZ), by však měla být pro soud pouze důvodem přísnějšího posouzení toho, zda jsou naplněny podmínky pro ustanovení hmotněprávního opatrovníka. Praxe by neměla paušálně vylučovat potenciální možnost ustanovení opatrovníka s tím, že pro právní osobu (či jen kapitálové obchodní společnosti) je toto ultimativní řešení absolutně zapovězeno. Praktický život zná různé druhy akciových společností a přináší celou řadu nových situací, k jejichž řešení je vhodné disponovat určitým ultimativním a zcela mimořádným řešením. Tím ustanovení opatrovníka obchodní společnosti bezesporu je a soud by také měl velmi pečlivě zvážit naplnění jeho předpokladů.

Navíc ne všechny uvedené podmínky pro určení opatrovníka dle § 29 ObčZ mají svůj základ uvnitř společnosti a mohou být externího charakteru. Opatrovník totiž může být ustanoven mimo jiné i tehdy, je-li to ve „veřejném zájmu“. Argumentovat tím, že existují určité mechanismy v rámci společnosti, kterými může společnost náhradně projevit svou vůli, je v těchto – doufejme mimořádných případech – zcela irrelevantní.

S ustanovením opatrovníka právní osobě samozřejmě vyvstane řada praktických obtíží daných úpravou, která na tyto situace výslovně nepamatuje. Jedním z problémů bude i *odpovědnost ustanoveného opa-*

trovníka. Podle našeho názoru ji bude třeba v obecné rovině posoudit dle obecných ustanovení občanského zákoníku o odpovědnosti za škodu. Jde-li o obchodní společnost, věc je třeba posoudit dle § 66 odst. 6 ObchZ, podle něhož se ustanovení obchodního zákoníku a zvláštních právních předpisů o odpovědnosti a ručení orgánů a členů společnosti vztahují také na osoby, které na základě dohody, podílu na společnosti či jiné skutečnosti ovlivňují podstatným způsobem chování společnosti, přestože nejsou orgány ani členy orgánů, a to bez zřetele k tomu, jaký vztah ke společnosti mají.

7. ZÁVĚR

Danou problematiku lze uzavřít s tím, že jakékoli osobě v právním smyslu, tedy i právníce osobě, lze *de lege lata* ustanovit v souladu s § 29 ObčZ hmotněprávního opatrovníka. Argumentujeme zejména nutností *komplexnosti soukromého práva* a potřebou *respektu ke klíčovým zásadám*, na kterých je budováno, a které je odlišují od práva veřejného. Dále argumentujeme *doslovným výkladem § 29 ObčZ* a *absencí zákazu* ve zvláštních předpisech. Výčet argumentů „pro“ uzavíráme *ochranným účelem institutu opatrovnictví*. Poukazujeme také na *cíl soukromého práva*, kterým je *dosažení, udržení a zajištění rovnováhy v soukromoprávních poměrech*.

Dodejme jen, že uvedený postup považujeme za mimořádné řešení, při kterém soud musí obzvláště pečlivě posoudit splnění předpokladů uvedených v ustanovení § 29 ObčZ, a to zvláště tehdy, jestliže důvody pro ustanovení opatrovníka spočívají v interních poměrech právníce osoby. Zejména u kapitálových společností totiž existuje dostatek mechanismů, jak formovat a projevit jejich vůli. Pouze v případě, že ani tyto nástroje nemohou vést k výsledku anebo jsou fakticky nepoužitelné, bude na místě určení opatrovníka.

Doufáme, že výše uvedené řádky přispějí také do diskuse o *nutnosti rekodifikace platného občanského zákoníku* jako základního a jednotícího pramene soukromého práva. Petrifikace stávajícího neuspokojivého stavu majícího základ v šedesátých letech minulého století jen prohlubuje *krizi soukromého práva*, a to nejen jde-li o úpravu institutu opatrovnictví. Správnou interpretací a aplikací lze nepochybně nalézt skutečný účel toho kterého institutu, nicméně z důvodu *právní jistoty* by si právě opatrovnictví zasloužilo *důslednou a komplexní úpravu*.

²³ Totéž platí podle § 135 odst. 2 ObchZ i pro společnosti s ručením omezeným.

²⁴ Podle citovaného ustanovení, jestliže člen představenstva zemře, odstoupí z funkce, je odvolán nebo jinak skončí jeho funkční období, musí příslušný orgán společnosti do tří měsíců zvolit nového člena představenstva. Nebude-li z toho důvodu představenstvo schopné plnit své funkce, jmenuje chybějící členy nebo člena představenstva soud na návrh osoby, jenž na tom osvědčí právní zájem, a to na dobu, než budou zvoleni noví členové, nebo člen příslušným orgánem společnosti, jinak může soud i bez návrhu zrušit společnost a nařídít její likvidaci.

ANOTACE

Česká civilistika se potýká s mnoha spornými otázkami, mimo jiné v souvislosti s *právníckými osobami*. Odborná veřejnost aktuálně diskutuje na téma, zda je možné právníké osobě ustanovit hmotněprávního opatrovníka. Debata není uspokojivě uzavřena, ačkoli účeloslovným výkladem lze nepochybně dospět k pře-

svědčivému závěru, že ano. Příspěvek je věnován argumentům podporujícím stanovisko, že jakékoli osobě v právním smyslu lze ustanovit hmotněprávního opatrovníka podle § 29 občanského zákoníku, samozřejmě, pokud to *lex specialis* výslovně nevyloučí, případně pokud to nevyplyne z principů, na kterých zvláštní zákon spočívá.